

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҚИШЛОҚ ВА СУВ ХЎЖАЛИГИ

ВАЗИРЛИГИ

**ЎЗБЕКИСТОН ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ ИЛМИЙ-ИШЛАБ ЧИҚАРИШ
МАРКАЗИ**

**ЧОРВАЧИЛИК, ПАРРАНДАЧИЛИК ВА БАЛИҚЧИЛИК
ИЛМИЙ-ТАДҚИҚОТ ИНСТИТУТИ**

**СИРДАРЁ ВИЛОЯТИДА ЧОРВАЧИЛИКНИ
РИВОЖЛАНТИРИШ БЎЙИЧА
ТАВСИЯЛАР**

ТОШКЕНТ-2017

“ТАСДИҚЛАЙМАН”
Ўзбекистон Қишлоқ хўжалиги
илмий-ишлаб чиқариш маркази
Бош директори ўринбосари
 Б.Халиков
«___» февраль 2017 йил.

**ЧОРВАЧИЛИК, ПАРРАНДАЧИЛИК ВА БАЛИҚЧИЛИК
ИЛМИЙ-ТАДҚИҚОТ ИНСТИТУТИ**

**СИРДАРЁ ВИЛОЯТИДА ЧОРВАЧИЛИКНИ
РИВОЖЛАНТИРИШ БЎЙИЧА
ТАВСИЯЛАР**

ТОШКЕНТ-2017

Ушбу тавсия Сирдарё вилоятининг табиий-иқлим шароитида чорва молларини парваришlash ва уларнинг насл, маҳсулдорлик хусусиятларини ошириш технологиялари мажмуасини ўз ичига олади.

Тавсияномада қорамолчилик, қўй ва эчкичилик, йилқичилик, паррандачилик ва асаларичилик соҳаларини ривожлантиришда ва уларни такомиллаштиришда энг асосий омил мустаҳкам озуқа базасини яратиш, қишлоқ хўжалик ҳайвонларини тўла қийматли озиклантириш билан таъминлаш, уларнинг маҳсулдорлиги бўйича ирсий имкониятларини тўлиқ юзага чиқариш, селекция-наслчилик ишларини яхшилаш, молларни асраш шароитларини яхшилаш каби долзарб вазифаларнинг ечимлари баён этилган.

Тавсиялар Чорвачилик, паррандачилик ва балиқчилик илмий-тадқиқот институти олимлари томонидан тайёрланган ҳамда ____ _____2017 йилдаги Илмий кенгашининг №-____ сонли йиғилишида тасдиқланган бўлиб, мутахассислар, фермер хўжалиги раҳбарлари ва кенг ўқувчилар оммаси учун мўлжалланган.

Муаллифлар: қ.х.ф.д., академик Ш.А.Акмалхонов, қ.х.ф.д., профессор М.Э.Аширов, қишлоқ хўжалиги фанлари номзодлари: А.Нурматов, Б.Аллашов, Р.Рўзиев, И.Эшматов, О.Тўраев, илмий ходим: А.Ибадуллаева.

**© Чорвачилик, паррандачилик,
ва балиқчилик ИТИ**

Кириш

Ҳар бир мамлакатда аҳолини сифатли озиқ-овқат маҳсулотлари билан узлуксиз таъминлаш мамлакат учун катта аҳамиятга эга бўлган ижтимоий-иқтисодий масала ҳисобланади. Шу ўринда чорвачилик тармоқларини ривожлантириш алоҳида аҳамиятга эга.

Маълумки, Республикамизда чорвачилик қишлоқ хўжалигининг етакчи тармоқларидан бири бўлиб, аҳолини озиқ - овқат маҳсулотлари билан таъминлашда муҳим ўринга эга. Шунини ҳисобга олган ҳолда Республикамиз Президенти томонидан чорвачилик соҳасини ривожлантириш бўйича муҳим қарорлар қабул қилиниши ва уни ривожлантириш Ҳукумат дастурлари асосида олиб борилиши чорва моллари бош сонини кўпайишини, уларнинг насл ва маҳсулдорлик сифатларининг ошишини ҳамда маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмининг йилдан- йилга кўпайишини таъминламоқда.

Сирдарё вилоятида чорвачиликни ривожлантириш асосан шахсий ёрдамчи, деҳқон ва фермер хўжаликларидан чорва моллари бош сонини кўпайтириш мақсадида қорамол сотиб олиш учун микрокредитлар ажратиш, турли ташкилотлар қошида чорвачилик тармоқлари бўйича ёрдамчи хўжаликлар ташкил этиш ҳамда чорвачиликда наслчилик ишини яхшилаш, чет элдан ирсий салоҳияти юқори насли молларни олиб келиш, сигирлар ва таналарни сунъий уруғлантиришни қамраб олиш даражасини кенгайтириш, зооветеринария сервис хизматларини янада яхшилаш мақсадида зооветеринария пунктларининг сонини кўпайтириш ва фаолиятини кучайтириш орқали амалга оширилмоқда. Шунингдек, соҳани ривожлантиришда озуқа базасини мустаҳкамлаш учун мавжуд озуқа экин майдонларидан унумли фойдаланиш, озуқабоп экинлар ҳосилдорлигини ошириш ва уруғчилигини ташкил этиш ҳамда аҳоли ва фермер хўжаликларига омукта ем, шрот ва шелуха маҳсулотларини ва дағал, ширали озуқаларни ташкил этилган махсус шаҳобчалар орқали етказиб бериш ва бу шаҳобчалар фаолиятини яхшилаб бориш, соҳани ривожлантиришда устувор вазифалар бўлиб турибди.

Бу вазифаларни ижобий ҳал этишда ушбу тавсияларда чорва моллари урчитиладиган барча тоифадаги хўжаликларда урчитиш учун қишлоқ хўжалик ҳайвонлари зотларини танлаш, уларни тўла қийматли озиқлантиришни ташкил этиш, талаб даражасидаги асраш шароитларини яратиш, чорвачилик маҳсулотлари ишлаб чиқаришни кўпайтириш, чорвачиликда мустаҳкам озуқа базасини яратиш, паррандачилик ва асаларичиликни ривожлантириш асослари ва бошқа соҳани ривожлантиришда муҳим омилларни ҳисобга олиш бўйича тавсиялар келтирилади.

Наслчилик иши

Кейинги йилларда чорвачиликни ривожлантиришга қаратилган чоратadbирлар натижасида моллар бош сони ва маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми сезиларли даражада ўсиб боришига эришилмоқда.

Сирдарё вилоятидаги барча тоифадаги хўжаликларда 2017 йил 1-январь ҳолатига 412,6 минг бош қорамол, 130,0 минг бош сигир, 293,5 минг бош қўй ва эчки, 15089 бош отлар, 1936,2 минг парранда мавжуд.

Вилоятдаги барча тоифадаги хўжаликларида соғиб олинган сут миқдори 2017 йилнинг 1 январь ҳолатига 318862 тоннани ташкил этиб, ўтган 2016 йилнинг шу даврига нисбатан 109,8 %-ни ташкил этди.

Ҳозирги кунда Сирдарё вилоятида қорамолчилик бўйича 35 та наслчилик фермер хўжаликлари бўлиб, уларда 4931 бош қорамол, шу жумладан 2544 бош сигир мавжуд. Бу маълумотлар наслчилик фермер хўжаликларида қорамолларнинг насл негизи яхшиланиб бораётганлигидан далолат беради. Аммо чорвачилик йўналишидаги фермер хўжаликларини янада ривожлантириш, уларда қорамол бош сонини кўпайтириш, ишлаб чиқарилаётган гўшт ва сут ҳажмини бошқа тоифадаги хўжаликлар улушига нисбатан ошириш муҳим вазифа бўлиб ҳисобланади. Қорамолларнинг насл ва маҳсулдорлик имкониятларини оширишда вилоятда **бушуев, қора-ола, ва голштин зотли** қорамоллар урчитишда асосий зотлар ҳисобланади. Наслчилик тоифасидаги хўжаликларда ҳар бир бош сигирдан ўртача 3156 кг дан сут соғиб олинмоқда.

Республикамизда чорвачилик соҳасини янада ривожлантириш учун шахсий ёрдамчи, деҳқон ва фермер хўжаликларидаги қорамоллар бош сонини кўпайтириш, наслини яхшилаш мақсадида хорижий давлатлардан ирсий салоҳияти юқори насли молларни олиб келиш ва улардан подаларда унумли фойдаланиш ҳамда селекция - наслчилик ишларида уларнинг наслдор авлодларини кўпайтириш чора-таadbирлари амалга оширилмоқда.

Бугунги кунда Сирдарё вилояти қорамолчилигида асосан 3-та қорамол зотлари урчитиб кўпайтирилмоқда. Булар сут йўналишидаги бушуев, қора-ола ва голштин зотлари зотлари ҳисобланади.

Қорамолчилик тармоғини янада ривожлантириш ва мавжуд зотларни такомиллаштириш мақсадида республикага хорижий давлатлардан насли моллар келтиришда қуйидаги зотларни келтириш тавсия этилади:

Сут йўналишидаги қорамоллар

Республикамизда яратилган бушуев зотли қорамоллар муҳим хўжалик фойдали белгиларига ва биологик хусусиятларга эга. Улар куруқ иссиқ иқлим шароитига яхши мослашган, қон паразитар касалликларга чидамли, сигирларининг сути таркибидаги ёғ кўрсаткичи юқори (4% ва ундан юқори), молларда маҳаллий озуқаларни яхши истеъмол қилиб, маҳсулотга айлантириш қобилияти яхши даражада, буқачалари яхши гўшт маҳсулдорлигига эга. Бу зот қорамолларининг асосий қисми Сирдарё вилоятида урчитилади.

Сигирларнинг тирик вазни 420-480 кг, айримлари 600 килограммгача етади. Буқаларини вазни 750-800 кг, айримлари 1000 килограммгача боради. Лактация

давомида сигирларининг ўртача 4,0% ёғлиликда 2600-3300 кг, маҳсулдор сигирлар 3,9-4,1% ёғлиликда 4000-5000 кг ва ундан юқори сут маҳсулдорлигига эга.

Ҳозирги кунда бу зотни қорамолларининг ноёб генофондини сақлаб қолишнинг кескин чораларини кўриш, Сирдарё вилояти туманларида ушбу зотни урчитадиган наслчилик фермер хўжаликлари тармоғини кенгайтириш, соф зотли моллар бош сонини кўпайтириш, сунъий қочирининг афзаллиги ва иқтисодий самараси тўғрисида кенг тарғибот- ташвиқот ишларини олиб бориш муҳим ҳисобланади.

Бунинг учун бош сони ва маҳсулдорлигини соф зотли урчитиш усулида ошириш, юқори маҳсулдор сигирларнинг селекция гуруҳларини яратиш, рекордчи сигирлар етиштириш, уларнинг оилаларини яратиш, юқори маҳсулдор сигирларнинг “буқа етиштирувчи гуруҳ”ларини барпо этиш, авлодларининг насл сифати бўйича баҳоланиб, яхшиловчи насл тоифасига эга соф зотли наслдор буқалар етиштириш, наслчилик корхонасида уларнинг уруғ захирасини яратиш, насли мол тайёрлашни кучайтириш, селекция-наслчилик, сунъий қочирини ишларини яхшилаш долзарб вазифалар ҳисобланади.

Қора-ола зоти бош сони ва сигирларнинг сут маҳсулдорлиги бўйича Республикамизда энг етакчи зот бўлиб ҳисобланади. Бу зотнинг сигирлари озукани юқори даражада сут билан қоплаш ва улар елини машинада соғиш талабларига яхши даражада мослашганлик хусусиятлари билан ажралиб туради. Буқалари жадал ўсиш ва яхши даражадаги гўшт маҳсулдорлигига эга. Суғориладиган минтақаларда бу зот қорамолларини урчитиш маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш ва самарадорлигини таъминлайди.

Ўзбекистоннинг деярли барча ҳудудларида кенг тарқалган асосий зотлардан бири бўлиб, қора-ола зотли молларнинг Ўзбекистон хили шаклланган сигирларнинг ўртача тирик вазни 480-500 кг, айримлари 650-700 килограммга етади. Сигирларнинг ўртача сут соғими 3500 – 4000 кг. Юқори наслдор сигирлардан лактация давомида ўртача 6000- 7000 кг-дан сут соғиб олинмоқда. Буқачалар гўштга жадал боқилганда 15-18 ойлигида 450-500 килограмм вазнга етади ва сўйим чиқими 55-57 фоизни ташкил қилади.

Бу зот сигирларининг сут маҳсулдорлиги бўйича ирсий имкониятлари жуда кенг. Бу имкониятларни тўлиқ юзага чиқариш эса 75-80% ҳолатда озиклантириш омилига боғлиқ. Зотнинг сигирлари озукка жуда талабчан, бу эса зотни урчитишда мустаҳкам озукка базасини яратиш муҳимлигидан далолат беради.

Бугунги кунда қора-ола зотли қорамолларнинг насл, маҳсулдорлик, пушторлик ва технологик хусусиятларини янада такомиллаштириш муҳим вазифа бўлиб ҳисобланади.

Зотни такомиллаштиришда насчилик иши 2 хил урчитиш усулида олиб борилмоғи даркор: соф зотли урчитиш ва чатиштириш усулларида. Чатиштириш усулида қора-ола зотга қариндош жаҳон генофондига хос голштин зотли наслдор буқаларидан фойдаланиш тавсия этилади.

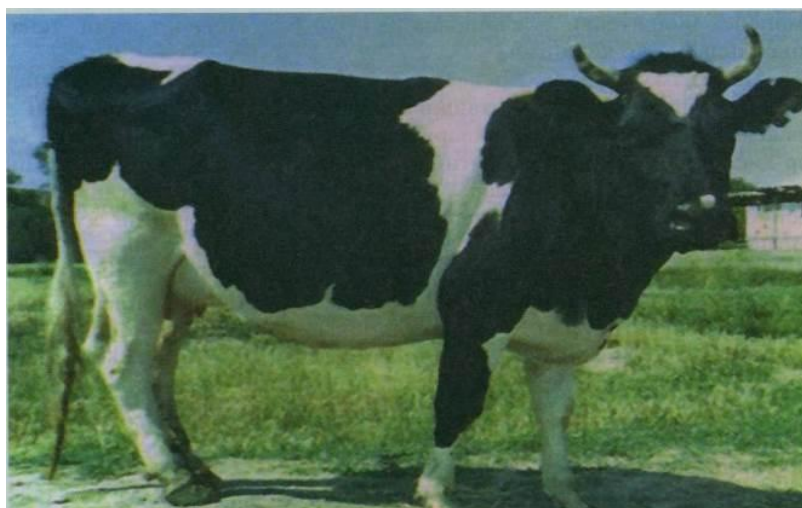
Голштин зотли қорамоллар қора-ола зотли молларга қариндош ҳисобланади, асосан қора-ола тусда. Бу зот сут маҳсулдорлик йўналишидаги зот

ҳисобланиб, сигирларнинг сут маҳсулдорлиги бўйича дунёда биринчи ўринни эгаллайди. Жумладан, Европанинг сутдор қорамолчилиги ривожланган етакчи давлатларида, хусусан Германия, Голландия, Швеция, Англия, Франция ва бошқа бир қатор давлатларда 1 бош сигирдан бир йилда 8000 кг-гача, Исроилда 12000 кг-гача сут соғиб олинмоқда, сутнинг ёғлилиги 3,6-3,8% ни ташкил этади. Сигирларининг тирик вазни 650-800 кг, буқаларида эса 1200-1300 кг ни ташкил этади, гўшт чикими ўртача 56-57%-га баробар.

Сигирларида елин мутаносиб ривожланиб, замонавий соғиш технологиясига яхши мослашган, елин индекси 44-46%-гача, сут бериш тезлиги 2,0-2,5 кг дақиқани ташкил этади ва улар озукани юқори даражада сут билан қоплаш хусусиятига эга. Айниқса бу зот сигирларидан замонавий сутчилик комплексларида кенг фойдаланиш тавсия этилади.

Бушуев зотли қорамол

Қора-ола зотли қорамол

Соғин сигирларни тўла қийматли озиқлантириш асослари

Сигирларни озиклантиришда тирик вазни сут маҳсулдорлиги, сутдаги ёғ миқдори эътиборга олиниб, хўжаликдаги мавжуд озуқалардан меъёр асосида озиклантирилади. Сут ишлаб чиқариш асосан озиклантиришга узвий боғлиқ бўлиб, маҳсулот таннархини озуканинг таннархи белгилайди. Сигирларни лактация бошидаёқ энергияга бўлган талаби тўла қондирилса, улар ўз имкониятига қараб сут маҳсулдорлигини рўёбга чиқаради.

Озуқа меъёрини белгилашда 20-дан ортиқ озуқа таркибидаги кўрсаткичлар ҳисобга олинади. Уларга рацион таркибидаги қуруқ модда, қуруқ модда таркибидаги ҳазмланувчи энергиянинг миқдори, хом протеин, ҳазмланувчи протеин, ёғ, қанд, крахмал, клетчатка, витамин А (каротин), витаминлар Д ва Е ҳамда макро-микро элементлар киради.

Соғин сигирларни озиклантиришда асосий эътибор қуруқ модданинг миқдorigа қаратилади. Соғин сигирларнинг ҳар 100 кг тирик вазнига 2,8-3,3 кг қуруқ модда тўғри келиши лозим. Бу кўрсаткич серсут сигирларга 3,5-3,9 кг, рекордчи сигирларда эса 4,1-4,5 кг-га тенг бўлиши мақсадга мувофиқ.

Озуканинг умумий тўйимлилигига нисбатан 25-30 %-ни оқсилга бой озуқалар ташкил қилиши мақсадга мувофиқ. Тез ҳазмланувчи углеводлардан крахмалнинг миқдори соғин сигирлар рационада ҳисобга олиниб, у 1 озуқа бирлигига 120-140 гр атрофида бўлиши керак, қанд –протеинни нисбати соғин сигирларда ўртача 1:1 ёки 1:0,8 нисбатда бўлиши лозим.

Озуқадаги клетчатканинг миқдори сигирларнинг сут маҳсулдорлигига қараб белгиланади. Қуруқ моддага нисбатан 10 килограммгача сут берадиган сигирларга 28 %-дан, 11,20 килограммда 24 %-дан, 20-30 килограммда 20 %-дан ҳамда 30 килограммдан кўп сут берадиган сигирларга 18-16 %-дан ошмаслиги керак. Соғин сигирлар рационадаги 1 озуқа бирлигига 300-400 гр атрофида клетчатка бўлиши лозим. Соғин сигирлар рационадаги қуруқ модданинг 2-4 фоизини ёғ ташкил этиши ёки сут билан ажралиб чиқадиган ёғнинг 60-65 фоизи рациондаги озуқалар таркибида бўлиши керак. Сут таркибидаги ёғнинг 35-40 фоизи протеин ва углеводларнинг сут безларида парчаланиши натижасида ҳосил бўлади. Сигирлар рационадаги 1 озуқа бирлигига қуйидаги миқдорда микроэлементлар бериш талаб этилади: ош тузи 7-7,5 гр, кальций 6,5-7,5 гр, фосфор 4,5-5,5 гр, магний 1,4-2,4 гр, калий 6,7-8,1 гр, олтингургурт 2,1-2,8 гр, микроэлементлар ичида кальций билан фосфорга катта эътибор берилади. Уларнинг нисбати 1,8-1,5-1 нисбатда бўлиши лозим.

Соғин сигирлар рационада протеин, ёғ, углеводлар ва микроэлементлардан ташқари витаминларнинг етарли бўлишига эътибор берилади. Соғин сигирлар рационадаги ҳар бир озуқа бирлигига 40-50 мг каротин, 1,0 ХБ (Халқаро бирликда) Е, Д витаминлари 30-40 мг берилади.

Бузоқларни сут ичиш даврида парваришлаш

Маҳсулдор моллар етказиш аввало соғлом ва ривожланган 35-40 кг тирик вазнда бузоқ олишдан бошланади. Ҳомила она қорнида нормал ўсиши бўғоз сигирларни дам олиш даврида, яъни бўғозлигининг 8-9 ойларида тўйимли озиклантиришга боғлиқ бўлади. Сигирлар бўғозлигининг сўнгги 60-65 кунда

тирик вазнини 50-55 килограммга ўсишини таъминлаш керак, шу давр ичида хомиланинг вазни янги туғилган бузоқлар вазнининг 70%-ни ташкил қилади.

Бўғоз сигирларни, туғишдан олдин тоза туғдириш биносида сақлаш, туғдириш, бузоқларни соғлом қабул қилиб олиш ҳамда биринчи 2-3 кун давомида ўз онаси билан тоза ва қуруқ хоналарда бирга сақлаб, оғиз сутига тўйдириш керак. Янги туғилган бузоқлар 3-5 кундан кейин ажратиб олиниб, махсус-алоҳида уйча-профилакторияларда парвариш қилинади. Уйчаларда ветеринария-санитария қоидаларига асосан тозаликни таъминлаш, бузоқларни сақлаш ва озиклантириш технологик усулларига риоя қилиниши талаб этилади. Бузоқларни озиклантириш тартиби ва меъёри махсус тасвир асосида амалга оширилади.

Профилактория хоначаларига олинган бузоқларга биринчи ўн кунликда ўз оналарининг оғиз сути берилади. Сўнгра подада соғиб олинган умумий сутдан бериб борилади. Бошқа озуқаларга (омухта ем, беда пичани ва ҳоказолар) ўргатиш бузоқларнинг 15 кунлигидан бошланади. Бузоқларга сут ичиш даврида 350 кг қаймоғи олинмаган сут, 400 кг қаймоғи олинган ёки сунъий сут, 45-50 кг омухта ем, 50 кг пичан, 30 кг силос ва 21 кг сенаж бериш тавсия этилади, шундагина давр охирига бориб, уларнинг тирик вазни 95-105 кг-га етади.

Подани тўлдирувчи ёш молларни озиклантириш. Бузоқлар 3 ойлигидан 6 ойгача бошқа хоналарга ўтказилади ва 10 бошдан гуруҳларга бўлинади. Бу даврда 135-140 кг-дан омухта ем, 450 кг кўк ўт, қиш пайтида шу миқдорда омухта ем, 180 кг пичан, 120 кг сенаж ва 620 кг силос берилади. Бу пайтда бузоқларнинг кунлик вазн олиши 700-750 граммни ташкил этиб, давр охирига бориб, уларни тирик вазнини 175-180 килограммга етказиш мақсадга мувофиқдир. Бузоқлар 6 ойдан 12 ойгача 10-15 тадан гуруҳ қилиб боғламасдан боқилади. Бу даврда бузоқларнинг ҳар 1 бошига 4,5-5,0 озуқа бирлигида озуқалар бериб борилади. Бундай боқишда 1 ёшга тўлган бузоқларнинг тирик вазни 285-306 кг-га етади, кунлик 700 гр-дан семиришига эришилади.

Таналарнинг 12-18 ойлик ёшида суткалик вазн ортиш 500-550 гр-га, давр охирига бориб тирик вазнини 360-385 кг-га етказиш, бунинг учун 6,5-7,5 озуқа бирлигида озиклантириш тавсия этилади. Бу гуруҳда тирик вазни меъёр даражадаги таналар уруғлантириш учун танлаб олинади ва улар зотли наслдор буқалар уруғи билан уруғлантирилади, 2-3 ойдан кейин уруғлантирилган моллар ректаль текширилади ва бўғоз бўлганлари ғунажинлар гуруҳига ўтказилади.

Ғунажинларни туғишга тайёрлаш ва биринчи тукқан сигирларни серсутлигини ошириш тадбирлари

Таналар бўғозлигининг 6 ойлигидан сўнг ғунажин гуруҳига ўтказилади. Махсулдор сигирлар етиштиришда ғунажинларни озиклантириш, сақлаш ва туғишга тайёрлаш муҳим ўрин эгаллайди, йирик фермер хўжаликларида алоҳида 30-40 бошдан гуруҳларда, имконияти йўқ фермер хўжаликларида бўғоз сигирлар гуруҳи билан бирга сақланади. Ғунажинлар яйраш майдонлари бор молхоналар ёки айвонли очик майдончаларда сақланиб, кўпроқ фаол ҳаракатга имкон бериш зарур. Ғунажинларни туғишга тайёрлаш даврида бўғозлигининг 7 ойлигидан бошлаб бошвоққа ўргатилади, елинлари кунига 2 марта 5 дақиқадан уқаланади,

(3-5 бошдан) тажрибали соғувчиларга қўшимча иш ҳақи ҳисобида беркитилади. Сигирларнинг сут маҳсулдорлиги ғунажиларнинг озиклантириш ҳамда тукқан сигирларни йдиришига боғлиқ.

Ғунажинларни туғишга тайёрлаш даврида 1 бошга ўртача 130 кг омухта ем, 200 кг беда пичани, 188 кг сенаж, 950 кг маккажўхори силоси, 380 кг нимқанд лавлаги, 4 кг ош тузи, 8 кг бентонитли гилмоя ва витаминли-минералли қўшимчалар қўшиб берилади. Рацион таркибини 28 фоизини омухта ем, 27 фоизини дағал озуқалар ва 48 фоизини ширали озуқалар ташкил этади. Туғишга 10 кун қолганда ғунажинлар туғруқ бўлимига ўтказилади. Рациондан ширали ва ем озуқалари чиқарилиб, сифатли пичан берилади. Физиологик ҳолатини яхшилаш мақсадида ғунажин туғиб бўлганидан сўнг атала берилади. Фақат 10-12 кунлигидан бошлаб асосий рационга ўтказилади.

Серсутликни ошириш – кунлик сут миқдорида қараб “аванс” даражасидаги озиклантириш, кунда 3 мартаба жадал соғиш, елинини уқалаш ҳар 10 кунда назорат соғимини ўтказиш, сигирларни соғишга тўғри тайёрлаш ва соғиш техникасига риоя этиш, бу тадбирнинг асосий шартларидандир. Сигирларни серсутлигини оширишда, уларга тўйимли ширали (лавлаги, маккажўхори силоси) ва дағал (беда пичани, ўт уни, беда сенажи) протеин, қанд моддаларига ва кальций, фосфорларга бой бўлган озуқаларни бериш юқори самарадорликни таъминлайди.

Кунлик сутнинг 3-4 кг ошишига қараб “аванс” озуқалар миқдори оширилиб борилади, сигирлар сутини кўпайтириш имконияти чўққисига етгандан сўнг, аста секин камайтирилади ва “аванс” озуқалар бериш тўхтатилади. Серсут қилиш даврида озуқа рационларини тузишга алоҳида эътибор берилади “аванс” озуқалар меъёри омухта емлар ва ҳашаки лавлаги ҳисобидан бажарилади. Масалан, кунлик сут миқдори 25 кг бўлган соғин сигирга омухта ем рациондаги озуқалар тўйимлилигининг 45-50% ни, ҳашаки лавлаги эса 1 кг соғиладиган сут ҳисобига 650-700 граммдан тўғри келиши мақбул. Қишлоқ даврида соғин сигирлар рационда албатта лавлаги ёки ҳашаки сабзи бўлиши шарт, агарда хўжаликда бўлмаса, унинг ўрнига тритикале, арпа, сули донидан ундирилган майсалардан фойдаланиб, кунлик сутига қараб 2,0-4,0 кг бериш тавсия этилади.

Сигирлар лактациясининг дастлабки 90-100 кунни мобайнида сут маҳсулдорлигини ошириш, уларнинг серсут қилиш имкониятини ва маҳсулдорлиги бўйича ирсий салоҳиятини янада яхшилашда муҳим тадбирлардан бири ҳисобланади. (Сигирлар 100 кун мобайнида умумий сутнинг 50 фоизини беради).

Қорамолларни асраш

Ҳайвонлар организми доимий равишда ташқи муҳит билан, аввало ҳаво ҳарорати билан узвий равишда боғлиқдир. Шунинг учун чорвачилик биноларида қулай микроклим шароитларини яратишнинг муҳим шартларидан бири ҳайвонларнинг соғлигини сақлаш ва маҳсулдорлигини оширишдир.

Ҳаво ҳарорати қишлоқ хўжалик ҳайвонлар организмидаги моддалар алмашинувига катта таъсир кўрсатади. Ҳаво ҳарорати қанча паст бўлса,

хайвонлар тана ҳароратини мўътадил сақлаб туриш учун шунча кўпроқ озуқа сарфлайди. Ҳарорат, намлик ва ҳаво ҳаракати ҳайвонларнинг иссиқлик алмашинувига, шунингдек, уларнинг маҳсулдорлиги ва озуқа сарфига ҳам катта таъсир кўрсатади. Намлик ва ҳаво ҳаракати ҳарорат таъсирини кучайтиради ёки аксинча заифлаштиради.

Юқори маҳсулдор ҳайвонлар бинодаги ҳарорат, намлик режимининг ўзгаришига кам маҳсулдор ҳайвонларга нисбатан таъсирчанроқ бўлади.

Четдан келтирилган қорамолларда ёз ойлари ҳаво ҳароратининг меъёрдан ошиши, уларда иштаҳаси бўғилишига, озуқа сарфининг пасайишига, вазни камайиши ва йилига сут миқдори 200-300 кг-гача пасайишига сабаб бўлади, баъзи ҳолларда ҳарорат 40 °С дан ошганда офтоб уриб, ёмон оқибатларга олиб келиши мумкин. Қиш даврида молхонада ҳаво ҳарорати ўртача +12 - +14°С, бузоқхонада +15 - +20°С, ёз ойларида эса +25 - +30°С бўлиши мақсадга мувофиқ. Шунинг учун ёз ойлари молларни чўмилтириш, молхоналарда шамоллатиш ускуналаридан фойдаланиш, жазирама иссиқ пайтлари молларни усти айвонли майдончаларда сақлаш тавсия этилади.

Сутдор қорамолчиликда ишлаб чиқаришни тўғри ташкил этиб, қабул қилинган кун тартибига қатъий риоя қилиб, юқоридаги зоотехникавий тадбирларни ўз вақтида ўтказиш, чорва молларидан маҳсулот ишлаб чиқаришни 20-30% га ошириш имконини беради.

Шундай қилиб, соҳани янада ривожлантириш халқимизнинг озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган талабини қондиришда долзарб вазифа ҳисобланади. Бунинг учун мавжуд барча имкониятлардан оқилона фойдаланиш, озуқа базасини мустаҳкамлаш, наслчилик ишини ривожлантириш, чорва молларини асраш шароитларини яхшилаш, чорвачилик маҳсулотларини кўпайтириш билан бирга сифатини ошириш ҳамда илмий асосланган замонавий талабларга жавоб берадиган усулларини ишлаб чиқиш, озуқабоп экинларнинг янги серҳосил нав ва дурагайлари яратиш, уларнинг ҳосилдорлигини оширишнинг илғор агротехикасини ишлаб чиқиш, ишлаб чиқаришни илғорлар тажрибаси, фан янгиликлари ва ютуқлари билан таъминлаб бориш муҳим вазифалар бўлиб ҳисобланади.

Қорамол гўшти ишлаб чиқариш

Республикамиз мустақилликга эришгандан сўнг гўшт ишлаб чиқариш миқдори (тирик вазнда) 1,82 баравар ўсишга эришилди. Гўшт етиштиришни кўпайтириш захиралари экин майдони структурасини 50 % пахта, 30 % буғдой, 10-12 % беда, 6-8 % маккажўхори (донга) ва 2 % сабзавот, картошка ва полиз экинларини жойлаштиришда қишлоқ хўжалик ва чорвачилик озиқ-овқат маҳсулотлари кўпаяди, тупроқ шўрланишини олди олинади, органик ўғитлар захираси яратилади ҳамда пахта ва буғдой етиштирувчи фермер хўжаликларида чорва подаси шаклланади. Ёш молларни тўйимли озиқлантиришда мавжуд озуқалардан ташқари озиқ-овқат саноати чиқиндиларидан консерва заводи, пиво ва вино тайёрлашдаги, ошхона чиқиндилари, пахта чанғалоғи, гўзапоя чиқиндиларидан фойдаланиб ресурстежамкор арзон озуқалардан унумли

фойдаланиб 18 ойлигидаёқ 400-450 килограммга етказиб гўштга топшириш технологияси ижобий самара беради.

Гўшт етиштиришни жадал технологиясида 4-6 ойлик эркак бузоқлар 120 кун парвариш даври, 120 кун ўстириш даврига ва бўрдоқилаш даврига бўлинади.

Парваришlash ва ўстириш даврининг технологик схемаси (У.Н.Носиров ва бошқалар бўйича, 2011)

Моллар вазнининг ўсиши	Озука турлари	Озука таркиби				
		Озукалар миқдори, кг	Озука бирлиги, кг	Қуруқ модда, кг	Алмашинувчи энергия, МЖ	Хазмланувчи протеин, кг
I- давр (парваришlash 6-10 ойлик) 120 кун						
Тирик вазни 100-172 кг, ўртача кунлик ўсиш 600 г	Ширали озукалар	950	190	238	2185	13,3
	Дағал озукалар	398	175	330	2675	40,0
	Концентрат озукалар	180	162	153	1800	18,0
II-давр (ўстириш 10-17 ойлик) 210 кун						
Тирик вазни 172-350 кг, ўртача кунлик ўсиш 850 г	Ширали озукалар	2500	580	625	5750	35,0
	Дағал озукалар	945	415	784	6350	94,5
	Концентрат озукалар	650	585	553	6500	65,0

Парваришlash даврида озуқанинг 35 фоизини дағал, 30 фоизини омухта озукалар, 35 фоизини ширали озукалар ташкил қилади. Ўстириш даврида концентрат озукалар миқдорини 39 фоизга кўпайтириш ҳисобидан жадаллаштирилади, ўртача кунлик ўсиш 800 граммни ёки 1 килограмм ўсишга 8,43 озука бирлиги сарфланади. Бўрдоқилаш технологияси бўйича 150 кун бўрдоқиланади. Бўрдоқилаш даври 3 фазага бўлинади, 30 кун тайёрлаш, 60 кун асосий, 60 кун якуний. Ушбу фазаларда моллар вазнини кунлик ўсиши 900-1000 граммни ташкил қилади.

Бўрдоқилашнинг 1-чи фазасида озиқлантириш рационини тўйимлилиги бўйича қуруқ моддага нисбатан 38 фоизини ширали, 19 фоизини дағал, 43 фоизини концентрат озукалари ташкил этади. Молларнинг рационига II-чи фазада рационга пахта шелухаси киритилади ва концентрат озукалар миқдори оширилади, унинг салмоғи 44 фоизга етказилади. Бўрдоқилашнинг III-чи фазасида ўртача кунлик семириши 1000 граммга етади. Молларга бериладиган озукалар майдаланади, янчилади, аралаштирилади, ош тузи ва минерал тузлар қўшимчаси қўшиб омухта қилиб берилади. Рациондаги концентрат озукалар миқдори 56 фоизга кўтарилади, ширали озукалар 27 фоизни, пахта шелухаси 17 фоизни ташкил этиб, ўртача 13,5 килограмм озука бирлиги сарфланади.

Бўрдоқилаш даврининг технологик схемаси

(У.Н.Носиров ва бошқалар бўйича, 2011)

Моллар вазнининг Ўсиши	Озуқа турлари	Озуқалар миқдори, кг	Озуқа таркиби			
			Озуқа бирлиги	Қуруқ модда, кг	Алмаши- нувчи энергия, МЖ	Хазмла- нувчи протеин, кг
I- фаза (тайёрлаш) 30 кун						
Тирик вазни 350-375 кг, ўртача кунлик ўсиш 900 г	Ширали озуқалар	600	120	150	1380	8,4
	Дағал озуқалар	135	60	112	907	13,6
	Концентрат озуқалар	150	135	128	1500	15,0
II-фаза (асосий қисм) 60 кун						
Тирик вазни 375-430 кг, ўртача кунлик ўсиш 850 г	Ширали озуқалар	1100	220	275	2530	15,4
	Дағал озуқалар	273	120	227	1835	27,6
	Пахта шелухаси	340	75	289	1564	4,3
	Концентрат озуқалар	161	325	307	3610	36,0
III-фаза (якуний қисм) 60 кун						
430-490 кг, ўртача кунлик ўсиш 1000 г	Ширали озуқалар	1100	220	275	2530	15,4
	Пахта шелухаси	614	135	522	2824	7,8
	Концентрат озуқалар	450	450	383	4500	45,0
Жами			1860	2668	23180	188,5

Шахсий, ёрдамчи ва деҳқон хўжаликлариди молларни бўрдоқилаш энгил типдаги бинолар ва айвон, бостирмаларда, озиклантириш эса сомон, пичан, пахта шелухаси, шрот, кепак, озик-овқат саноати, полиз ва сабзаёт экинлари чиқиндиларидан фойдаланиб амалга оширилади.

Гўштга боқишда 150-200 килограммли ёш моллар танланади, парвариш муддати 7-8 ой, бўрдоқилаш 4-5 ой давомида амалга оширилади. Ёш молларни гўшт учун парваришда рационнинг 75-80 фоизини дағал ва ширали озуқалар, 20-25 фоизини концентрат озуқалар ташкил қилади. Бўрдоқилаш даврида концентрат озуқалар миқдори 45-50 фоизга оширилади.

Дағал озуқаларни тўйимлилигини ошириш учун 3-4 см узунликда майдаланади, пиво, вино бардаси, патика билан ёки кепак аталаси кўшиб увитилади, 100 кг сомонга 100-120 л 1 фоизли тузли сув кўшилади, ҳар бир бош қорамолга 80-100 граммдан мочевина кўшиб берилади. Увитилган дағал озуқанинг намлиги 70 фоиздан ошмаслиги керак.

Республикамизда 4,5-5 млн. тонна сомон йиғиштириб олинади, шахсий ёрдамчи, деҳқон ва фермер хўжаликлариди молларни боқишда кенг фойдаланилади. Сомондан самарали фойдаланишда унинг тўйимлилигини оширишда кенг қўлланиладиган усулларида буғлатиш, ачитиш, қиздириш,

озуқабоп қовоқ ва тарвузлар билан қўшиб бериш яхши самара беради.

Сомонни буғлаш махсус темир идишларда 200 килограмм майдаланган сомон солиниб, 1 соат буғлантирилади, 2-3 соат совитилади ҳамда тайёрланган озуқага кепак, шрот, барда ва ош тузи қўшиб берилади.

Сомонни қиздириш ва ачитишда бетон ёки темир ўралардан фойдаланиб, майдаланган сомон 25-30 см қалинликда 20-30⁰С- да зичланиб 1 ц майдаланган сомонга 60-75 л сув солиниб 3-4 кун мобайнида берилади. Молларни гўштга боқишга пахта шелухаси, сомон, пичан, омукта ем, пахтанинг чанғалоғи, ғўзапоеси, барда, патика чиқиндилари ва ош тузи аралашмасидан фойдаланиш ижобий натижа олиш имкониятини яратади.

Қўйларни парваришлаш

Сирдарё вилоятида мавжуд қўйлардан гўшт ва ёғ маҳсулоти билан бирга саноат учун муҳим хом-ашё – тери ва жун олинади.

Бу маҳсулдорлик йўналишидаги қўйларни урчитишга алоҳида аҳамият берилади. Пода таркиби қуйидагича бўлиши тавсия этилади: она қўйлар 65-70%, наслдор қўчқорлар 1-2%, қўзилар 29-34%.

Қўйчилик фермасида қуйидаги бинолар бўлиши таклиф этилади: она қўйларни сақлаш биноси, подани тўлдирувчи қўзилар биноси, наслдор қўчқорлар биноси, қўйларни сунъий қочириш пункти, қўйларни жунини қирқиш учун пункт ва хизмат кўрсатувчи ходимлар учун хона.

Қўйларни қўзилатиш мавсумига қараб уларни қуйидаги муддатларда қочириш тавсия этилади: уларни қишда (февраль ойида қўзилатишда) 10 сентябрдан бошлаб, баҳорги қўзилатишда (март ойида қўзилатишда) 1 октябрдан бошлаб қочириш тавсия этилади.

Қочириш мавсумида 1 бош наслдор қўчқорга 40-50 бош совликни қочириш режалаштирилади.

Қўйларни озиқлантириш рациона ва озуқага бўлган талаби

50 кг тирик вазнли қўйлар учун намунавий рацион,

1 кунда бир бошга

Кўрсаткичлар	Озуқа турлари, кг	Озуқа бирлиги
Ҳар хил ўтлар пичани	3,2	1,34
Омукта емлар	0,4	0,40
Озуқа бирлиги	-	1,74

Қўйлар учун яйловдан фойдаланишни ташкил этиш

Қўйлар учун яйловдан фойдаланишни ташкил этиш учун 1 гектар яйлов ери учун қанча бош сони тўғри келишини, фойдаланиш давридаги яйловнинг кўк массаси ҳосилдорлигини, қўйларнинг кўк массани ейилувчанлик

даражасини, яйлов ўти миқдорини (кг), 1 кунда 1 бош қўйнинг қанча яйлов ўти ейишини билиш керак бўлади.

Қўйлар учун қанча гектар яйлов ерини аниқлаш учун (яйлов ўти кўк массаси ҳосилдорлиги 20 центнер) бир ой давомида яйловга бўлган талабни аниқлаш керак бўлади. Яйловдан фойдаланиш даражаси 60%.

Мазкур яйловнинг 1 гектар кўк массасининг 20 центнерли ва 60%-ли ейилувчанлигидаги ҳосилдорлиги 12 ц (20x 60: 100) ташкил этади. Ҳар бир қўй кунига 6 кг дан яйлов ўти ейиши мумкин, натижада 750 бош қўйларга кунига 4500 кг ўт ва 30 кунда эса 135000 кг яйлов ўти истеъмол қилинади. Шундай қилиб, 750 бошли отарларга бир ойда яйлов еридан умумий 112,5 гектар ер ажратиш керак бўлар экан. Фойдаланилган яйловлар ўз ҳолатига келиши учун 30-35 кун керак бўлшини ҳисобга олсак, жами бир мавсумда 750 бошли отарлар учун 260 гектар яйлов ери керак бўлади.

Февраль-март ойларида қўйларни кўзилатишда ҳар бир бош она қўй учун 2,5-3,0 ц дағал хашак, 0,5 ц омухта ем, 1 ц силос бўлиши ҳамда қўйлар иссиқ бинолар билан таъминланиши лозим.

Эчкиларни озиклантириш ва асраш

Жун берадиган эчкилар жуни қирқилгандан кейин май ойдан сентябргача яйловларда боқилади. Сентябрь ойида эса уларни тоғ этакларида ва юқори адир яйловларида боқиш тавсия этилади. Қиш фаслида, айниқса январь ойдан 20 мартгача она ва ёш эчкиларни дағал ва омухта ем билан озиклантириш муҳим ҳисобланади. Бўғоз она эчкиларга декабрь ойдан февраль ойигача кечкурун ҳар бир бошига 300 г пичан, январь-февраль ойларида апрель ойигача ҳар куни 300 г-дан омухта ем ёки арпа ва февраль-март ойларида ҳар бир бошига 400 г-дан пичан бериш тавсия этилади.

Наслдор такаларни қочириш мавсумидан 1-2 ой аввал ва қочириш мавсумида ҳамда ундан 1 ой кейин тўла қийматли кучайтирилган рацион асосида озиклантириш тавсия этилади. Қиш даврида наслдор такаларни алоҳида сурувларда асраш ва уларни ҳар бир бошига 1 суткада 500 г омухта ем ва 1 кг пичан бериш тавсия этилади.

Қиш даврига ҳар бир бош эчкига 20 кг-дан омухта ем, 130 кг дағал хашак тайёрлаш тавсия этилади. Қиш мавсуми ноқулай келиб яйловлар ҳосилдорлиги қониқарсиз йилларда эса бу кўрсаткичлар 2 баробар юқори бўлиши тавсия этилади.

Эчкичиликда наслчилик иши ва уларнинг маҳсулдорлик хусусиятларини яхшилашга йўналтирилган танлаш ва жуфтлашни ташкил қилиш тавсия этилади. Танлаш сурувдаги энг яхши эчкиларни мақбул типини яратиш мақсадида ўтказилади ва қониқарсиз белгиларга эга эчкилар эса танлашдан чиқарилади.

Насл гуруҳига танланадиган эчкилар жунининг ингичкалигига, зичлилигига ва узунлигига алоҳида аҳамият берилади ҳамда улар тирик вазни, тана тузилиши, конституцияси, маҳсулдорлиги, келиб чиқиши ва авлодларини насл сифати бўйича танланади.

Наслдор такалар гуруҳига ёки такалар онасидан ажратиш пайтида, яъни 4-5 ойлигидан бошлаб танланади ва шу пайтда улар тирик вазни, тана тузилиши ва тана қисмларининг жун билан қопланиши бўйича бонитировка қилинади.

Эчкичиликда “яккама-якка” ва гуруҳлаб танлаш амалга оширилади. Бунда наслдор такага хўжалик фойдали белгиларини ҳисобга олган ҳолда она эчки танланиб жуфтлаш амалга оширилади. (Така 2 йил бир отарда қочириш учун қўлланилади).

Наслчилик тоифасига эга бўлмаган хўжаликларда эса гуруҳлаб жуфтлашдан, яъни бир гуруҳ она эчкилар гуруҳида юқори насл сифатига эга наслдор такадан жуфтлашда фойдаланилади.

Йилқичилик

Чорвачиликда қиш мавсуми ўта масъулиятли давр бўлиб, қишловдан беталофот, соғлом яхши семизлик даражасида олиб чиқиш чорвадорларнинг асосий мақсади ҳисобланиб, қиш мавсуми масъулиятли даврдир.

Наслдор айғирлар. Бу даврда наслдор айғирлар алоҳида отхонага жойлаштирилади. Бунда ҳар бир айғир учун алоҳида 16 м² дан кичик бўлмаган денниклар бўлиши керак. Айғирлар ҳар куни тозалаб турилади, туёқлари эса ҳар икки ойда тозаланади. Уларни таглиги учун бир кунда 5 кг сомон ёки 15 кг ёғоч қипиғи солинади. Денниклардан гўнг ҳар куни чиқариб турилади, отхонанинг харорати +4⁰С дан тушиб кетмаслиги керак. Наслдор айғирлар ҳар куни махсус майдончаларида яйратилади. Фақат қаттиқ совуқ кунлари яйратиш майдончаларига чиқарилмайди.

Айғирларда қочириш мавсумига тайёргарлик январнинг охири февраль ойларидан бошланади ва бу даврда уларни озиқлантириш рациона кучайтирилади. Рационнинг тўйимлилиги айғирларни тирик вазни, зоти, ёши ва бошқа кўрсаткичларига қараб белгиланади. Рацион таркиби ҳар хил бўлиши отларни протеин, кальций, фосфор, каротин ва бошқа тўйимли ҳамда биологик фаол моддаларга бўлган талабини тўлиқ қондириши керак. Рацион ҳар 2-3 ҳафтада ўзгартирилиб янги озуқалар киритиб борилади. Рациондаги озуқалар сифатли бўлиши талаб этилади.

Қиш мавсуми бошланишидан олдин хўжаликлардаги ҳамма озуқалар кимёвий таркиби бўйича таҳлил қилинади. Шунга асосан отларни тўла қийматли озиқлантириш ташкил этилади.

Биялар. Отларни қочириш мавсумий бўлганлиги сабабли қиш мавсумига биялар асосан бўғоз ҳолида кириб келади. Қиш даврида бўғоз бияларни ажратиб алоҳида парваришлаш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Қиш даврида бияларни тўлақийматли озиқлантириш ҳар хил озуқаларни танлаб олишга асосланади. Сифатли пичан билан бирга рационга ҳар хил турдаги концентрат ва ширали озуқалар киритилади. Қиш даври биялар бўғозлигининг иккинчи ярмига тўғри келганлиги сабабли рациондаги концентрат миқдори 1-2 кг-га кўпайтирилади. Бу даврда айниқса кепакдан ва арпадан атала, кунига 2 кг-дан сабзи, ўт ва гўшт-суяк уни ҳамда минерал-витаминли қўшимчалар бериш тавсия этилади.

Қиш даврида биялар отхонага яқин бўлган яйловларга олиб чиқилади. Совуқ кунларда отхонада қолади ва яйратиш майдончаларида яйратилади.

Тойлар. Қиш мавсумига ўтиш олдидан октябрь, ноябрь ойларида тойлар оналаридан ажратилади ва улар тамғаланади. Тамғалаш 2 хил усулда амалга оширилади: 1 – куйдириш усули, 2 – совуқ усулда тамғалаш, совуқ усулда тамғалаш оғриқсиз бўлиши ва аниқ кўриниши билан афзал ҳисобланади.

Тойларни онасидан ажратиш жадаллик билан дархол амалга оширилади. Онасидан ажратилгандан сўнг ўсишдан қолмаслиги учун етарли миқдорда сифатли озуқалар билан таъминланиши керак: бунда 3-4 кг майдаланган арпа, 3-5 кг пичан, 0,5 кг кепак ва 2 кг-гача сабзи берилади.

Онасидан ажратилган тойлар 2-3 кун отхонада сақланиб 2-3 отбоқар назоратида яйловга олиб чиқилади. Тойларга қари бияларни қўшиб яйловга олиб чиқиш мақсадга мувофиқ бўлади. Яйловда боқиш даврида тойларга қўшимча равишда майдаланган сабзи, арпа, кепак ва озроқ пичан берилади. Совуқ тушиши билан яйловда боқиш қисқариб боради. Совуқ тушгач отхонада боқилиб кундузи яйратиш майдончасига чиқарилади ёки 1-2 соат яйловда айлантрилиб келинади. Отхонада сақлаш шароитига ўтилганда эркак тойлар ва урғочи тойлар ажратилади.

Тойлар оналаридан ажратилгандан бошлаб отларга қўлланиладиган барча қоидалар, уларга ҳам қўлланилади, тойларни арқонлаб юришга ўргатилади. Бунинг учун яйратиш майдончасига ёки яйловга олиб чиқишда юганланади. Отхонага олиб киришда ҳам арқонлаб олиб кирилади.

Тойларни тозалашга ҳам аста-секин ўргатиб борилади. Аввал силаб, кейин тойнинг ўзи етмайдиган жойлари (бўйни, кўкраги) қашланади ва сочиқ билан артиб чиқилади. Зинхор қашлағич ишлатилмайди. Бурнининг атрофлари нам сочиқ билан артилади. Шу тариқа қиш мавсуми давомида тойлар қўлга ўргатиб борилади.

Қиш даврида тойлар 4 марта озиқлантирилади. Концентрат озуқалар 3 мартада бўлиб берилса, пичан 4 мартада, сабзи, лавлаги ва бошқа ширали озуқалар 1-2 мартада берилади.

Қиш мавсумида айғирлар учун 12-15 ц, биялар учун 8-10 ц, тойлар учун 5-7 ц-дан сифатли пичан тайёрланади.

Шундай қилиб қиш даврида отларга яхши озиқлантириш, асраш ва парваришлар шароитлари яратилса қишлов беталофат ўтади.

Аҳоли хонадонларида товук боқиш бўйича тавсиялар

Тиббиёт мутахассисларининг хулосаларига кўра, киши соғлом бўлиши учун бир йилда ўртача 9,6 килограмм парранда гўшти ва 121 дона тухум истеъмол қилиши зарур. Аслида парранда гўшти ва тухуми парҳез маҳсулотлари ҳисобланиб, инсон организми учун жуда фойдалидир.

Товук зотлари ва кроссларини танлаш. Тармоқнинг ривожланишида табиийки, паррандалар наслининг алоҳида ўрни бор. Жаҳонда тухум йўналишидаги паррандаларнинг ҳозирги кунда замонавий кроссларидан “Ломанн” (Германия), “Декалп”, “Хайсекс” “Голд-Лайн” (Голландия), “Хай-

Лайн” (АҚШ) ва “Родонит-3” (Россия) зотлари маълум. Юртимизда ҳам улардан унумли фойдаланилмоқда. 1992 йилда Германиядан бизга “Ломанн” зоти келтирилган бўлиб, ҳозирги кунда мамлакатимиз бозорларидаги тухумларнинг 70 фоизи унинг улушига тўғри келади. Улар жигарранг, оқ ва оч кулранг бўлиб, асосан Самарқанд вилоятидаги “Оғалик – Ломанн парранда” кўшма корхонасида етиштирилган товуклардан олинган. Ушбу зотли паррандалардан уй шароитида бир йилда 270 дона, саноат усулида эса 330 донагача тухум олиш мумкин.

Дунёда гўшт йўналишидаги паррандалардан товукларнинг бир қатор наслларидан фойдаланилади. Улар сирасига Англиянинг “Росс-308”, “Росс-708”, Франциянинг “Хаббард F-115”, АҚШнинг “Арбор айкрес плюс”, “Кобб” зотли товуклар киради. Мазкур зотли товуклар ҳар бирининг тирик вазни 38-42 кунлигида 2,3-2,5 килограмм тош босади. Бундай пайтда сўйилган жўжаларнинг гўшти юмшоқ ва парҳезбop бўлганлиги боис ҳам одамлар томонидан севиб харид қилинади. Тўйимлилиги жиҳатидан эса ўрдак ва ғоз гўшtidан юқори туради. Боиси уларда тўйимли протеинлар миқдори кўпроқ, ёғ миқдори эса кам. Ҳозир юртимиздаги паррандачилик хўжаликларида ҳам ана шундай насли жониворлар парвариш қилиниб, гўшти аҳолига сотилмоқда.

Бройлер — (инглизча: broiler, broil) оловда қовуриш деган маънони билдиради. Бройлер тез етиладиган гўштдор жўжа. Бройлер гўшtidан асосан парҳез таомлар тайёрланади. Бройлер гўшти олиш учун жўжа қисқа муддатда етарли даражада семиртирилади. Бунинг учун оғир вазни ва тез етиладиган Росс-308, “Кобб”, “Хаббард F-15” бройлер кросслари, “корниш”, “оқ плимутрок”, “Суссекс”, “Ньюгемпшир” каби сертухум ва сергўшт зотли хўроз ва товукларнинг чатишишидан олинган дурагай жўжалардан фойдаланилади.

Оддий уй жўжаси асосан тухум йўналишида бўлади. Бройлер жўжалари эса гўшт йўналишида боқилиб, 38-42 кунда тирик вазни 2,3-2,5 кг. бўлади. Гўшт олиш учун етиштирилган бройлер жўжалар технология бўйича 1-2 кун ичида сўйилиши шарт. Акс ҳолда, бу фурсат чўзилиб кетса, улар тирик вазини тезда йўқотади. Шу боис, бройлерларни боқиш вақти энг кўпи билан 5-6 ҳафтани ташкил этади.

Маълумотларга кўра, парранда гўшти тез ҳазм бўлиш хусусиятига кўра барча турдаги чорва моллари гўшtidан устун туради. Таркиби ҳар хил кимёвий элементларга бой. 2 ойлик жўжа гўшти таркибида 20 фоизга яқин оқсил, 10-12 фоиз ёғ бўлади. Бройлер жўжаси гўштининг ҳазм бўлиш коэффициенти 94 – 95 фоизни ташкил қилади. Юртимизда бройлер жўжалар биологик, яъни ўз таркибида меъёрга асосан озуқа моддалари, 20 дан ортиқ витаминлар, макро - микроэлементлари мавжуд бўлган витамин – минералли премикслари билан бойитилган, тўйимли ва сифатли омухта ем билан озиклантирилади.

Паррандачиликда парранданинг зоти, ёши, вазни, маҳсулдорлигини инобатга олиниб тўйимли озуқалар билан боқиш катта аҳамиятга эга. Бунинг учун озуқа таркибига витаминли – минерал премикслар, аминокислоталар, ферментлар, пробиотиклар ва бошқалар озуқа қўшимчалари талаб этилган меъёрларда қўшилади.

Ҳозирги кунда озуқаларнинг сифатини ва таркибини экспресс усулда аниқлаш учун лаборатория анжомлари мавжуд. “Оҳалик – Ломанн парранда” кўшма корхонасида 1996 йилдан бери Германиянинг “Меллер” технологик анжомларидан фойдаланилмоқда. Ҳозирги вақтда Украинанинг “ТЕХНА”, Германиянинг “Хелманн” ва “Салмет” компанияларининг технологик анжомлари саноат паррандачилигининг замонавий талабларига тўлиқ жавоб беради. Туркия, Эрон, Хитой давлатларида ишлаб чиқилган паррандачилик технологик анжомларига ҳам паррандачилар томонидан талаблар мавжуд. Бухоро вилоятида Озарбайжон давлати билан ҳамкорликда паррандаларга озуқа тайёрлаш заводи, Қибрайда паррандаларга премикслар тайёрлаш мини заводлари фаолият кўрсатмоқда. Тошкент вилоятидаги “Ишонч – Надежда” фермер хўжалиги ва Самарқанд вилоятидаги “Оҳалик – Ломанн парранда” кўшма корхонаси Россиянинг Пятигорск шаҳридан яна 3 тадан комплект келтирилган замонавий инкубаторлар фаолият кўрсатиб турибди.

Асалари оиласини озиқлантириш

Эрта баҳорда оилани кучини ошириш мақсадида кўшимча қиём беришни амалга ошириш зарур. Асаларилар учишга имкон топа олмай диган совуқ кунларда, уларга рамка устидан асал озуқаси бериб турилади. Мабодо об-ҳаво қулай келиб, асалариларнинг фаол учишларига имкон бериб турса, дарахтлар гуллагунга қадар, суюқ шакар шарбати бериш мумкин. Шакар шарбати 1 x 1 нисбатда, яъни 1 кг шакарга 1 литр сув қўшиб 50 %-ли озуқа тайёрланади. Шакар шарбати (ҳар куни ёки кун ора) бир меъёрадаги озуқа таъминоти таассуротини вужудга келтириб, она асаларини тухум қўйишга фаолроқ кириштиради. Оилада озуқа етарли бўлган тақдирда 100-150 грамм миқдорида шарбат берилади, озуқа захираси оз бўлганда, унинг миқдори кўпайтирилади. Шакар шарбати оз-моз нордонроқ бўлгани маъқул. (10 литр шарбатга 3 грамм сирка эссенцияси қўшилади).

Асалари оиласида ёш асалари наслининг миқдори кўп бўлганда, асаларилар сувга кўпроқ эҳтиёж сезади. Шунда сувдонга қайнатилган илиқ сув солиш мақсадга мувофиқдир. Бундай илиқ сув кун бўйи асалариларни таъминлаши мумкин.

Асалари оиласини парвариш қилаётганингизда, асалари даладан яхшигина шира олаётган бўлса, янги берилган мумпардали рамкаларни бир кунда тўқийди. Уядаги рамкаларнинг устки қисми оқариб кетади, ҳатто уядаги рамкалар устидаги сурп-матони ҳам мум билан ёпиштириб қўяди. Бу белгилар асал тортиш даври бошланишини билдиради.

Асалли рамкалар устидаги мум қопқоқчалар, ўткир тиғли ва қайноқ сувда илитилган пичоқ ёрдамида кесиб олинади. Бундай рамкалардаги асал асалторткич асбоби ёрдамида ажратиб олинади. Асали олинган рамкаларга бир оз сув сепади, асалари оиласига берилса, уни асаларилар тез ва осон тозалаб қўяди.

Асал тортиш мавсуми тугагач, асалари оиласи қишлоғга тайёрланади. Бунинг учун қишлоғга кетадиган асалари оилаларига кўп миқдорда ёш

асаларилар бўлиши таъминланади ва ҳар бир асалари оиласига қишлоқ учун 10-15 кг гача озуқа учун сифатли асал қолдириш лозим.

Қишлоқга кетадиган асалари уясидаги рамкаларнинг устига ва ён томонида иситиш ёстикчалари билан ўраб қўйилади. Асалари қутисидagi устки ва остки учиш туйнуклари ҳажми битта асалари кириб чиқадиган даражада торайтириб қўйилади.

Асалари касалликлари ва уларни олдини олиш

Асалари оиласини ривожланишига асосан варроатоз, акарапидоз, америка ва европа чириш, нозематоз, аскосфероз, пестицидлар билан захарланиш ва бошқа бирнеча инфекцион ва инвазион касалликлар тўсқинлик қилади. Варроатоз касаллиги бугунги кунда асалариларнинг энг хавфли касаллиги бўлиб, каналар ишчи, эркак ва ёш асалари насли танасида паразитлик қилиб яшайди. Агар йил давомида варроатозга қарши курашилмаса, асалари оиласи нобуд бўлиши мумкин.

Асаларининг касалликлари икки гуруҳга; юқумли ва юқумсиз касалликларга бўлинади.

Асалари касалликларининг олдини олишнинг энг асосий йўллари билан бири – асалари оилаларининг зооветеринария қоидаларига асосан ҳар йили ветеринария врачлари кўригидан ўтказиш ва асалариларга баҳорда антибиотик дорилар қўшилган қўшимча озуқалар беришдир. Асалариларни нормал боқиш тадбирлари кўрилган жойларда асаларилар жуда кам касалланади.

Асаларилардаги кўпгина касалликлар деярли бир хил белгига эга бўлади. Шунинг учун ҳам фақат мутахассисларгина касалликни аниқлай олишлари ва унга қарши муваффақиятли даволаш тадбирларини қўллашлари мумкин. Касалликни аниқлаш, кўпинча турли ташхислар қўйиш ёрдамида амалга оширилади. Шунинг учун ҳам касалликнинг дастлабки белгилари пайдо бўлиши биланок, касалланган асаларилардан ва унинг наслидан намуна олиб, яқин орадаги ветеринария лабораторияларига мурожаат қилиш керак.

Қишлоқ хўжалик экинлари зараркунандаларига қарши кимёвий препаратларни қўллашда хавфсизлик чораларига риоя қилиш лозим, акс ҳолда асалари оиласи захарланиб ўлиши мумкин.

Асаларичиликда куз фаслини бошланиши билан асаларининг касалликлари ва зараркунандаларига қарши курашиб бориш ва ветеринария доридармонларидан унумли фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Куз фаслида асалари оиласини ҳар қандай касалликлар пайдо бўлишдан асраш чораларини кўриш лозим.

Чорвачиликда ресурстежамкор бинолардан фойдаланиш

Республиканинг табиий иқлим шароити ёзда иссиқ, кучли қуёш радиацияси, қишда совуқ ва намгарчиликдан сақлашга мослашган ресурстежамкор, арзон, лекин зоогигиеник талабларга жавоб берадиган, молларни асраш учун қулай, ёруғ ва турли механизмлардан фойдаланиш имкониятларини берадиган чорвачилик биноларини қуриш мақбул ҳисобланади.

Буларни куришда молларнинг ёши, физиологик хусусиятлари, ўсиш ва ривожланиши, маҳсулдорликни таъминлайдиган ҳамда саломатлигини ҳимоя қиладиган технологик жараёнлар талабларига тўлиқ жавоб бериши керак.

Республикада чорвачилик биноларини лойиҳалаш институтлари томонидан сигирхона, бузоқхона, молхона ва уларнинг очик майдончалари, айвонлар ва бостирмаларнинг турли лойиҳалари ишлаб чиқилган.

Чорвачилик биноларини куришда 6 та бўлимларини эътиборга олиш мақсадга мувофиқдир - ишлаб чиқариш биноси, озуқаларни сақлаш ва уларга ишлов бериш биноси, ветеринария хизматини кўрсатиш биноси, ёрдамчи ишлар биноси, ташқи инженерлик хизмати иншооти (гараж), гўнглари сақлаш хандаклари. Замонавий технологик талабларда чорвачилик биноларини арзон ва энгил типда лойиҳалаштириш ва куриш алоҳида аҳамиятга эга.

Аҳолининг ёрдамчи ва деҳқон хўжаликларида чорва моллари учун энгил, кулай ва арзон типдаги биноларни куриш алоҳида аҳамият касб этади. Аҳоли хонадонларида шартли моллар сони 3-4 бош, қорамол, қўй ва паррандалар учун алоҳида бинолар куриш мўлжалланади. Қорамолларни сақлайдиган бинонинг баландлиги 3-4 метрли бостирма ва бир томони ёпиқ айвонлардан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Сақлаш, озиклантириш ва гўнгдан тозалаш жойларидан иборат бўлиб, молларни бир жойда туриши ва ётишига қулайликлар яратилади. Айвон-бостирмаларни қуёш тушиши томонга қаратиб куришга эътибор берилади.

Деҳқон ва фермер хўжаликларида чорва моллари бош сонни ва маҳсулдорлигини оширишда бугунги кунда озуқа базасини мустаҳкамлаш, озуқа сифатини яхшилаш, экинларни етиштириш учун зарур ер майдони билан таъминлаш, чорва молларини харид қилишда кредитлар билан таъминлаб бориш, бозор инфратузилмаларини ривожлантириб бориш муҳим аҳамиятга эга.

Шунингдек; озиқ-овқат саноати чиқиндилари ҳамда пахта саноати чиқиндиларидан унумли фойлананиш, буғдойдан бўшаган майдонларга эрта пишар маккажўхори ва оралиқ экинларини серҳосил навларини экиб, юқори ҳосил олиш, пахта майдонларидан қолган ғўзапояни ўриб, қайта ишлашни амалга ошириш, саноат усулида илғор технологияларга эга янги типдаги сутчилик ва бўрдоқилаш йўналиши бўйича ихчам комплексларни (озуқа етиштиришга ва озуқа экинлари уруғини етиштиришга ихтисослашган фермер хўжаликлари фаолиятини ривожлантириб бориш устувор вазифалар сифатига киради.

Озуқа базасини яратишда озуқа экинларини алмашлаб экишни жорий қилиш

Озуқа базасини мустақкамлашда озуқа экинларини алмашлаб экиш муҳим ўрин эгаллайди. Профессор И.В.Массино ва бошқаларнинг (2010 й.) маълумотларига кўра, озуқа экинларини алмашлаб экиш кишлок хўжалик ҳайвонларини талабини ҳамда рацион тўйимлилигини таъминлайдиган экинлар етиштириш имкониятини яратади. Шунингдек:

1. Эхтиёжга мувофиқ дағал, ширали, яшил ва омухта озуқалар миқдорини жамғариш имкониятини беради.

2. Йилига икки мартаба ҳосил олиш мумкин.

3. Тупроқнинг унумдорлигини оширади.

Келтирилган схема бўйича 2 далада беда ва 4 далада маккажўхори ва оралик экинлар навбатлаб экилади. Беда август-сентябр ойида экилиб, фойдаланишнинг иккинчи йили сентябр-октябр ойида хайдалиб оралик экинлар экилади. Оралик экинлар фақат сентябр ва октябр ойларида ва маккажўхори май ойида экилади. Йил давомида икки марта ҳосил олинади.

Олти далали алмашлаб экишга танланган озуқа экинлари:

- беданинг - “Тошкент-1”, “Тошкент-3192”, “Тошкент-1798”, “Тошкент-2009” навлари;

- маккажўхорининг – “Ўзбекистон 601 ЕСВ” ва “Қорасув 350 АМВ” дурагайлари;

- оралик экинлар: арпанинг – “Болғали”; тритикаленинг “Кумушсимон Праг”; хашаки нўхатнинг- “Восток 55”; сулининг – “Ўзбекистон кенг баргли” навлари.

1 тасвир

Озуқа экинларини олти далали (қисқа ротацияли) алмашлаб экиш схемаси (И.В.Массино ва бошқалар бўйича, 2010)

Май-дон тартиби	Алмашлаб экишдаги навбатли йиллар					
	1-йил	2-йил	3-йил	4-йил	5-йил	6-йил
1	Беда 1	Беда 2	1.Оралик экин (сенаж учун) 2.Маккажўхори (силос учун)	1.Арпа (донга) 2.Маккажўхори (силос учун)	1.Оралик экин (силос учун) 2.Маккажўхори (дон учун)	1.Оралик экин (сенаж учун) 2.Маккажўхори (силос учун)
2	1.Оралик экин (сенаж учун) 2.Маккажўхори (силос учун)	Беда 1	Беда 2	1.Оралик экин (сенаж учун) 2.Маккажўхори (силос учун)	1.Арпа (донга) 2.Маккажўхори (силос учун)	1.Оралик экин (силос учун) 2.Маккажўхори (дон учун)
3	1.Оралик экин (силос учун) 2.Маккажўхори (дон учун)	1.Оралик экин (сенаж учун) 2.Маккажўхори (силос учун)	Беда 1	Беда 2	1.Оралик экин (силос учун) 2.Маккажўхори (дон учун)	1.Арпа (донга) 2.Маккажўхори (силос учун)

4	1.Арпа (донга) 2.Маккажў-хори (силос учун)	2.Оралик экин (силос учун) 2.Маккажў-хори (дон учун)	1.Оралик экин (сенаж учун) 2.Маккажў-хори (силос учун)	Беда 1	Беда 2	1.Оралик экин (силос учун) 2.Маккажў-хори (дон учун)
5	1.Оралик экин (силос учун) 2.Маккажў-хори (дон учун)	1.Арпа (донга) 2.Маккажў-хори (силос учун)	1.Оралик экин (силос учун) 2.Маккажў-хори (дон учун)	1.Оралик экин (сенаж учун) 2.Мааккажў-хори (силос учун)	Беда 1	Беда 2
6	Беда 2	1.Оралик экин (силос учун) 2.Маккажў-хори (дон учун)	1.Арпа (донга) 2.Маккажў-хори (силос учун)	1.Оралик экин (силос учун) 2.Маккажў-хори (дон учун)	1.Оралик экин (сенаж учун) 2.Маккажў-хори (силос учун)	Беда 1

Ушбу олти далали алмашлаб экиш схемасидан озуқабоп экинларни экиб етиштириш чорвачиликда озуқа базасини мустаҳкамлашда муҳим тадбир бўлиб ҳисобланади.

МУНДАРИЖА

Кириш.....	3
Наслчилик иши.....	4
Сут йўналишидаги қорамоллар.....	4
Соғин сигирларни тўла қийматли озиклантириш асослари.....	7
Бузоқларни сут ичиш даврида парваришлаш.....	7
Подани тўлдирувчи ёш молларни озиклантириш.....	8
Ғунажинларни туғишга тайёрлаш ва биринчи тукқан сигирларни серсутлигини ошириш тадбирлари.....	8
Серсутликни ошириш.....	9
Қорамолларни асраш.....	9
Қорамол гўшти ишлаб чиқариш.....	10
Қўйларни парваришлаш.....	13
Эчкиларни озиклантириш ва асраш.....	14
Йилқичилик.....	15
Аҳоли хонадонларида товуқ боқиш бўйича тавсиялар.....	16
Асалари оиласини озиклантириш	18
Асалари касалликлари ва уларни олдини олиш.....	19
Чорвачиликда ресурстежамкор бинолардан фойдаланиш	19
Озуқа базасини яратишда озуқа экинларини алмашлаб экишни жорий қилиш.....	20

